

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านกับขบวนการจัดการป่าชุมชน : กรณีป่าชุมชน ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูลแบบผสมผสาน ด้วยวิธีการศึกษาแนวความคิดจากเอกสาร และงานวิจัย (Documentary research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านตำบลแม่ตาวที่ได้นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน วิธีการใช้ป่า วิธีการรักษาป่าของตนเอง เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In – depth interview)

การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำข้อมูลที่เป็นตัวเลขเชิงสถิติมาร่วมวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อค้นพบ หรือข้อสรุปของการศึกษาในด้านภูมิปัญญาของชาวบ้านตำบลแม่ตาวที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนตำบลแม่ตาว ด้วยวิธีการสร้างภูมิปัญญา การถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ป่า การรักษาป่าอย่างยั่งยืน ด้วยวิธีการได้ข้อมูลจากประชากรปริมาณที่มากและกว้างขวางยิ่งขึ้น

ขั้นตอนในการดำเนินงาน

1. การสุ่มตัวอย่าง
2. การสร้างเครื่องมือ
3. การเก็บข้อมูล
4. การจัดจำแนกข้อมูล
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรที่ศึกษาในครั้งนี้ คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งมีทั้งหมด 6 หมู่บ้าน ผู้วิจัยได้แบ่งประชากรกลุ่มตัวอย่างตามแบบการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องดังนี้

3.1.1 กลุ่มประชากรในการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรเป้าหมายไว้ว่า เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่ตาว ที่อายุตั้งแต่ 10 ขวบ ถึง 85 ปี และเป็นผู้มีสติสมประกอบ มีความทรงจำดี เป็นบุคคลที่สามารถให้ความรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชน และเรื่องการจัดการป่าชุมชนได้อย่างดี

3.1.2 การสุ่มตัวอย่างในการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi – stage sampling) โดยเลือกพื้นที่ใช้องค์ประกอบดังกล่าวแล้วข้างต้น แล้วใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย ด้วยวิธี “Snowball sampling” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสอบถามบุคคลสำคัญเพื่อค้นหาบุคคลสำคัญที่ถูกระบุชื่อเพื่อให้ได้บุคคลสำคัญที่บุคคลอื่นได้กล่าวอ้างถึง กลุ่มตัวอย่างที่ได้มีทั้งหมด 40 คน และเป็นผู้แสดงทางสังคมดังนี้

3.1.2.1 กลุ่มก่อตั้ง Purposive sampling เป็นกลุ่มที่ได้ดำเนินการต่อต้านนายทุน เช่น ชาวบ้านที่เห็นเหตุการณ์ในระยะแรก ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พระสงฆ์ มีจำนวน 10 คน

3.1.2.2 กลุ่มสนับสนุนและกลุ่มสืบทอด ดังนี้

- กลุ่มสนับสนุน เช่น ข้าราชการในตำบลแม่ตาวและนอกตำบล ที่มีบทบาทให้การสนับสนุนในการจัดตั้งป่าชุมชน เช่น ข้าราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน ตำบลแม่ตาวในระดับอำเภอ จังหวัด เขต

- กลุ่มสืบทอด ได้แก่ กลุ่มประชาชนทั้งผู้ใหญ่ และเด็กที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่ตาว หน่วยงานที่ช่วยสนับสนุนการสืบทอดภูมิปัญญาในการรักษาป่าชุมชน เช่น โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ตาว จำนวน 30 คน

3.1.3 กลุ่มประชากรในการศึกษาเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรจาก 4 หมู่บ้านเป็นตัวแทนของประชากรตำบลแม่ตาวโดยมีเหตุผล ดังนี้

หมู่ที่ 2 บ้านแม่ตาวกลาง เป็นหมู่บ้านที่โดยเฉลี่ยมีฐานะดีอยู่ไกลจากป่าชุมชน

หมู่ที่ 3 บ้านแม่ตาวแพะ เป็นหมู่บ้านที่มีโรงงานอุตสาหกรรมในหมู่บ้านและอยู่ไกลจากป่าชุมชน

หมู่ที่ 4 บ้านแม่ตาวสันแป เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ป่าชุมชนส่วนหนึ่งอยู่ในเขตความรับผิดชอบ

หมู่ที่ 6 บ้านดอนไชย เป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ป่าชุมชนส่วนหนึ่งอยู่ในความรับผิดชอบประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน

กลุ่มประชากรนี้จะแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มก่อตั้ง และกลุ่มสืบทอด

3.1.4 การสุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีสุ่ม โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

3.1.4.1 กลุ่มก่อตั้ง ศึกษาจากกลุ่มประชากรทั้งหมดเป็นกลุ่มที่เริ่มดำเนินการต่อต้านการบุกรุกป่า และคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 35 คน

3.1.4.2 กลุ่มสืบทอด ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่ายเป็นกลุ่มที่สนับสนุนและมีส่วนร่วมในการดำเนินการ จัดการตั้งและรักษาป่าชุมชน คือชาวบ้าน หมู่ 2 หมู่ 3 หมู่ 4 และหมู่ 6 เป็นตัวแทนในครัวเรือน

จำนวนตัวอย่างทั้งหมด 104 ตัวอย่าง หรือ ร้อยละ 10 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในตำบล

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ มีดังต่อไปนี้

3.2.1. แบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ไว้ 2 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ แนวคิดในการจัดการป่าชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับขบวนการจัดการป่าชุมชน ที่มาขององค์กร บทบาทขององค์กร คำถามจะเป็นปลายเปิดอย่างกว้าง ๆ เช่น

ความเชื่อ

- เกี่ยวกับก่อนเดินทางเข้าป่า
- ขณะที่อยู่ในป่า
- พิธีกรรมเกี่ยวกับป่า
- ความเชื่อพิธีกรรมเกี่ยวกับต้นไม้

การจัดการป่าชุมชน

- กฎข้อห้ามเกี่ยวกับป่า
- กฎข้อห้ามเกี่ยวกับต้นไม้
- กฎข้อห้ามเกี่ยวกับการปลุกต้นไม้
- ความเชื่อเรื่องผีเกี่ยวกับป่า
- ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับป่าไม้

ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการของขบวนการจัดการป่าชุมชน

- ที่มาขององค์กร
- องค์ประกอบขององค์กรมีกี่ส่วน
- บทบาทขององค์กร
- ปัญหาในการจัดการป่าชุมชน
- ประโยชน์ที่ได้จากป่าชุมชน
- วิธีการรักษาป่า
- ผลของการรักษาป่าจากปีที่เริ่มถึงปัจจุบัน
- งบประมาณที่ใช้ในการจัดการป่า

3.2.2 แบบสอบถาม เครื่องมือแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามเพื่อให้ได้ข้อมูลในเรื่องการจัดการป่าชุมชน การอนุรักษ์ป่าชุมชนแบบพึ่งพาตนเอง และการสร้างภูมิปัญญาและการสืบทอดภูมิปัญญา แบบสอบถามแบ่งเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบบสอบถามเพื่อศึกษากระบวนการเกิดและการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

ตอนที่ 3 แบบสอบถามเพื่อศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านตำบลแม่ตาวมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน

ตอนที่ 4 แบบสอบถามเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาชาวบ้านแม่ตาวที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแบบพึ่งพาตนเอง

แบบสอบถามเพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณนี้จะแยกเป็น 2 ชุด ใช้สอบถามประชากรกลุ่มก่อตั้ง 1 ชุด และสอบถามประชากรกลุ่มสนับสนุนและสืบทอดภูมิปัญญาอีก 1 ชุด

3.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.3.1 เครื่องบันทึกเสียงและแถบบันทึกเสียง

3.2.3.2 กล้องถ่ายรูป

3.2.4 การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้ดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาเอกสารวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณและการสร้างเครื่องมือวิจัย การสร้างแบบสัมภาษณ์ และการสร้างแบบสอบถาม
2. ศึกษาวัตถุประสงค์ ขอบเขต เนื้อหาการศึกษาค้นคว้าแล้วกำหนด ขอบข่าย ในการสร้างเครื่องมือให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายการศึกษาค้นคว้า
3. สร้างแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถามให้ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับการ สร้างและการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านตำบลแม่ตาวในการใช้จัดการป่า ชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านตำบลแม่ตาวที่สามารถนำมาใช้อนุรักษ์ป่าชุมชนแบบพึ่งพาตนเองได้
4. นำแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงในเชิงเนื้อหา (Content validity)
 - 4.1 การตรวจสอบความเที่ยงตรงในเชิงเนื้อหา
 - 4.1.1 การสร้างภูมิปัญญาและการถ่ายทอดภูมิปัญญา
 - 4.1.2 ภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนตำบล แม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
 - 4.1.3 ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแบบพึ่งพา ตนเอง
 - 4.2 ผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบเครื่องมือ ได้แก่
 - 4.2.1 รองศาสตราจารย์ ดร.มาฆะ จิตตะสังคะ เชี่ยวชาญด้านการ พัฒนาสังคม
 - 4.2.2 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัชรินทร์ สิริสุนทร เชี่ยวชาญด้าน ภูมิปัญญาไทย
 - 4.2.3 รองศาสตราจารย์เทียมจันทร์ พานิชย์ผลินไชย เชี่ยวชาญ ด้านการสร้างเครื่องมือ
 - 4.2.4 อาจารย์นฤกุล บำรุงไทย เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาไทย ด้านการจัดองค์กรการจัดการด้านเศรษฐกิจ
5. นำแบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถามที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ตรวจสอบแล้วมา แก้ไขปรับปรุงและทดลองใช้แล้วจึงนำเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบ
6. นำเครื่องมือไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

3.2.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้มีผู้ช่วยในการเก็บข้อมูลโดยวิธีการกระทำไปพร้อม ๆ กัน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะของการผสมผสานการศึกษาจากเอกสาร (Documentary research) และการศึกษาภาคสนาม (Field research) ดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามใช้ระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2544 ถึง เดือนมิถุนายน 2545 โดยเก็บจากประชากรที่อยู่ในตำบลแม่ตาวและส่วนราชการที่อยู่ในตำบลแม่ตาว และส่วนราชการที่อยู่นอกตำบล ที่มีส่วนสนับสนุนและเกี่ยวข้องกับการดำเนินการประชุมชนตำบลแม่ตาว ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1.1 นำหนังสือราชการจากมหาวิทยาลัยขอนแก่นส่วนราชการที่ผู้วิจัยต้องเข้าศึกษาเพื่อเก็บข้อมูล

1.2 ศึกษาเรื่องราวเบื้องต้นจากหัวหน้าส่วนราชการเกี่ยวกับเรื่องราวประชุมชนตำบลแม่ตาวเพื่อให้ทราบบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อคัดสรรบุคคลที่จะนำมาเป็นวิทยากรที่สำคัญต่อไป และศึกษาสภาพทางกายภาพตำบลและสภาพทั่วไปของตำบลแม่ตาว

1.3 จัดวัน เวลา เพื่อนัดพบวิทยากรที่สำคัญของแต่ละหน่วยงานเพื่อสัมภาษณ์สำหรับข้อมูลที่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

1.4 ลงมือเก็บข้อมูลจากวิทยากรด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบบันทึกเทปและถ่ายภาพไว้เป็นหลักฐาน

1.5 หลังจากเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพแล้วได้สร้างเครื่องมือการวิจัยเชิงปริมาณ แล้วนำเครื่องมือลงเก็บข้อมูลซ้ำอีกครั้งหนึ่งในช่วงเดือนพฤษภาคม 2545 ถึงเดือนมิถุนายน 2545 การสัมภาษณ์เป็นทางการบางรายบุคคลและแบบไม่เป็นทางการบางรายบุคคลตามหัวข้อจาก โครงร่างการสัมภาษณ์ ขณะสัมภาษณ์

2. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ในการศึกษานี้จะกระทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูลเพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มาเพียงพอแล้วหรือยัง ข้อมูลนั้นสามารถตอบปัญหาของการศึกษาได้หรือไม่ และนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่เพื่อให้เห็นความหลากหลาย และความสัมพันธ์กันโดยแสดงให้เห็นเป็นปรากฏการณ์อย่างมีเหตุผล

แนวทางการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. ใช้ภาพรวมของปรากฏการณ์
3. ใช้บริบทของปรากฏการณ์
4. ใช้ทัศนระของคนในตำบล
5. ใช้ข้อมูลตัวเลขจากคำถามเชิงปริมาณมาประกอบ

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณผู้วิจัยนำข้อมูลวิเคราะห์ โดยโปรแกรม SPSS For Windows เพื่อหาค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและ โปรแกรม Microsoft excel เพื่อหาค่าความถี่ในข้อมูลคำถามปลายเปิด

แนวทางดังกล่าวนำมาใช้อธิบายการเกิดภูมิปัญญา และการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านแม่ตาว ที่สามารถนำมาจัดการป่าในตำบลในรูปแบบป่าชุมชน โดยวิถีไต่บ้าง และศึกษาวิธีการในการจัดการป่าชุมชนและผลประโยชน์ที่ได้จากป่าอย่างยั่งยืนโดยวิธีการไต่บ้าง และมีวิธีการอนุรักษ์ป่าแบบพึ่งพาตนเองอย่างไรจึงจะสามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนได้สำเร็จ

การนำเสนอข้อมูลใช้ลักษณะของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์และมีการบรรยายที่มุ่งรายละเอียดแล้วยังวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเป็นองค์รวม